

ливо, це якимось чином пов'язано із загальною картиною по країні, так як дуже небагато навіть заборон державних органів (природоохоронної інспекції і т. д.). Питання обмеження небезпечної для природи діяльності намагаються вирішувати превентивними заходами.

У перспективі, видається малоімовірним безпосередня судова заборона діяльності за позовом громадськості, оскільки якщо загроза довіллю буде існувати, проблему дозволять швидше державні органи наявними в їхньому арсеналі засобами, однак пред'явлення до суду позовів про призупинення або заборону може стати ефективним способом тиску на органи адміністрації та суб'єкти господарювання, примушуючи їх до дотримання природоохоронного законодавства та дотримання інтересів суспільства, а не окремих його представників.

Для підвищення ефективності даного засобу необхідно підвищення кваліфікації юристів громадського інтересу, тому що найчастіше дуже складно обґрунтувати позов і аргументувати свою позицію в суді. Також, представляється корисним узагальнення практики й обговорення її з суддівським співтовариством, щоб спільно досягти підвищення якості відправлення правосуддя.

Зоряна Яремак

канд. юрид. наук, доц., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (Україна)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ

Відповідно до ст. 1 Конституції²⁰⁹ Україна є правовою державою, тобто державою, що заснована на визнанні та реальному забезпеченні прав і свобод людини і громадянина, верховенстві права, взаємній відповідальності людини і держави. Обов'язковим атрибутом такої держави є незалежна судова влада, формою

---

²⁰⁹ Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

здійснення якої є правосуддя, що забезпечує захист та поновлення прав і свобод людини і громадянина.

Визначальним критерієм оцінки ефективності судової влади та правосуддя в правовій державі є доступність судового захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб²¹⁰. Конституція України у цьому відношенні закріпила право на судовий захист як необмежене та невідчужуване право. Це право набуло свого безпосереднього відображення в ч. 1 ст. 55 Конституції, в якій визначено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Відповідно дане конституційне положення в повній мірі застосовується і щодо захисту екологічних прав і знайшло своє відображення в спеціальному законодавстві, що регулює відносини в галузі охорони довкілля. Зокрема, ст. 11 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»²¹¹ передбачено, що порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їхусq захист здійснюється в судовому порядку відповідно до законодавства України. Поресурсними кодексами та спеціальними законами більш детально регламентовано саме захист екологічних прав в галузі охорони та раціонального використання окремого виду природних ресурсів, хоча єдиної законодавчої позиції з цього приводу не вироблено. Так, Земельний кодекс України²¹² визначено способи захисту прав на земельні ділянки (ст. 152), Лісовий кодекс України²¹³ містить лише загальну норму, якою передбачено, що права власників лісів, лісокористувачів та громадян охороняються законом (ст. 24).

Дослідженням окремих питань правового захисту екологічних прав займалися вітчизняні науковці у галузі екологічного права (С. М. Кравченко, М. В. Краснова, Н. Р. Кобецька, Н. Р. Ма-

²¹⁰ Сакара Н.Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія / Н.Ю. Сакара. — Х.: Право, 2010. — С. 5.

²¹¹ Про охорону навколишнього природного середовища: закон України від 25.06.1991. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

²¹² Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>.

²¹³ Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

лишева, Ю.С. Шемшученко), щодо визначення особливостей судової процедури розгляду даної категорії справ, то велике значення мають доробки вчених-процесуалістів (В.В. Комаров, Н.Ю. Сакара, А.Г. Ярема та ін.).

Право на судовий захист екологічних прав громадян розуміється як суб'єктивне право, що займає самостійне місце в системі екологічних прав громадян України, і є юридично забезпеченою можливістю громадянина шляхом застосування встановлених нормами чинного законодавства способів, форм і засобів захисту, у порядку, визначеному законами України, здійснювати дії, спрямовані на відновлення суб'єктивних екологічних прав, усунення перешкод у їхній реалізації у разі їхнього порушення, невизнання, оспорювання чи загрози вчинення таких дій у майбутньому, а також при наявності інших негативних наслідків²¹⁴.

Як зазначається в науковій літературі, право на звернення до суду про захист свого порушеного права (право на доступ до правосуддя), будучи, з одного боку, самостійним екологічним правом, одночасно визначає механізми захисту інших екологічних прав. При цьому виокремлюються такі форми доступу до правосуддя при захисті екологічних прав:

- оскарження рішень, дій (бездіяльності) державних органів та інших суб'єктів, що порушують національне екологічне законодавство;
- позовна форма захисту, яка реалізується шляхом подання позовів про припинення небезпечної для середовища діяльності, відшкодування заподіяної шкоди тощо)²¹⁵.

Беручи до уваги конституційні положення про те, що, поперше, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі (ч. 2 ст. 124), по-друге, судочинство здійснюється Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції (ч. 3 ст. 124), по-третє, система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності

---

²¹⁴ Калишук Л.А. Юридичні способи захисту екологічних прав громадян України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / Л.А. Калишук; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. — Донецьк, 2011. — 20 с.

²¹⁵ Кобецька Н.Р. Екологічне право України: [навч. посіб.] / Надія Романівна Кобецька. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — С. 56.

і спеціалізації (ч. 1 ст. 125) (спеціалізованими судами є, зокрема, господарські та адміністративні суди — прим авт.), робимо висновок про те, що особа може реалізувати право на судовий захист екологічних прав, використавши різні види, закріплених процесуальними кодексами, процедур здійснення судової влади (форм судочинства), а саме: цивільне, господарське, адміністративне, кримінальне та конституційне судочинство.

Діяльність загальних, господарських та адміністративних судів розмежується за визначеною законом сукупністю повноважень щодо розгляду справ, віднесених до їхньої компетенції, — юрисдикцією. Спеціалізація судів породжує проблеми розмежування компетенції між ними. Практика свідчить про те, що найбільш гострі проблеми підвідомчості виникають при розмежуванні адміністративної юрисдикції, по-перше, та цивільної, кримінальної та господарської (найчастіше — останньої), по-друге²¹⁶. Своєчасне та правильне визначення належного суду безпосередньо впливає на ефективність судового захисту. Стосовно розмежування компетенції судів щодо захисту екологічних прав, то в даному випадку необхідно виходити із загальних положень розмежування юрисдикції судів в цілому.

У порядку цивільного судочинства загальні суди розглядають справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства. Законом може бути передбачено розгляд інших справ за правилами цивільного судочинства (ст. 15 ЦПК України²¹⁷). У зв'язку з наведеним, суди мають виходити з того, що критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, по-перше, наявність у них спору про право цивільне (справи за позовами, що виникають із будь-яких правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства), по-друге, суб'єктний

²¹⁶ Белкін Л.М. Ефективний захист прав юридичних та/або фізичних осіб як чинник визначення адміністративної судової юрисдикції // Адміністративне право і процес. — № 1 (1). — 2012. — С. 88–95.

²¹⁷ Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

склад такого спору (однією зі сторін у спорі є, як правило, фізична особа) (п. 3 постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ» від 01.03.2013 р. № 3²¹⁸).

До *господарського суду* згідно з встановленою підвідомчістю господарських справ за захистом своїх порушених або оспорюваних прав і охоронюваних законом інтересів мають право звертатися підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а також державні та інші органи, громадяни, що не є суб'єктами підприємницької діяльності, у випадках, передбачених законодавчими актами України (ст. 1 ГПК України²¹⁹). Підвідомчість справ господарським судам визначається ст. 12 ГПК України. Постановою Пленуму Вищого господарського суду України від 24.10.2011 р. № 10 «Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам»²²⁰ визначено, що господарський спір підвідомчий господарському суду за таких умов: участь у спорі суб'єкта господарювання; наявність між сторонами, поперше, господарських відносин, врегульованих ЦК України, ГК України, іншими актами господарського і цивільного законодавства, і, по-друге, спору про право, що виникає з відповідних відносин; наявність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення спору господарським судом; відсутність у законі норми, що прямо передбачала б вирішення такого спору судом іншої юрисдикції (п. 3.1).

---

²¹⁸ Про деякі питання юрисдикції загальних судів та визначення підсудності цивільних справ: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 01.03.2013 р. № 3. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0003740-13>.

²¹⁹ Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

²²⁰ Про деякі питання підвідомчості і підсудності справ господарським судам: постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 24.10.2011 р. № 10. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-11>.

Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень. До адміністративних судів можуть бути оскаржені будь-які рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень, крім випадків, коли щодо таких рішень, дій чи бездіяльності Конституцією чи законами України встановлено інший порядок судового провадження (ст. 2 КАС України²²¹). Юрисдикцію адміністративних судів щодо вирішення адміністративних справ регламентовано ст. 17 КАС України. Пленум Вищого адміністративного суду України в постанові від 20.05.2013 р. № 8 «Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів»²²² шляхом системного аналізу положень КАС України встановив загальні правила відмежування адміністративної юрисдикції від інших видів юрисдикції: понятійно-функціональне (тобто визначення адміністративної справи, що наведене у п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС України); визначення видів публічних правовідносин (управлінські правовідносини та правовідносини, пов'язані з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень), зазначених у ч. 1 ст. 17 КАС України; встановлення переліку публічно-правових спорів, що підпадають під юрисдикцію адміністративних судів (ч. 2 ст. 17 КАС України); встановлення переліку публічно-правових справ, що не належать до предмета адміністративної юрисдикції (ч. 3 ст. 17 КАС України).

Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний,

---

²²¹ Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.

²²² Про окремі питання юрисдикції адміністративних судів: постанова Пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 р. № 8. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008760-13>.

хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України²²³). Наприклад, захист екологічних прав в порядку кримінального провадження реалізується шляхом пред'явлення цивільного позову про відшкодування майнової та/або моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням проти довкілля.

У порядку конституційного провадження громадяни України, іноземці, особи без громадянства та юридичні особи можуть реалізувати своє право на судовий захист у формі конституційного звернення, тобто письмового клопотання до Конституційного Суду України про необхідність офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи (ст.ст. 42, 43 Закону України «Про Конституційний Суд України»²²⁴).

Особливий порядок розгляду та вирішення спорів передбачений в *третейських судах*. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про третейські суди»²²⁵ юридичні та/або фізичні особи мають право передати на розгляд третейського суду будь-який спір, який виникає з цивільних чи господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом. Спір може бути переданий на розгляд третейського суду за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього Закону. Беручи до уваги перелік справ, які не можуть бути предметом розгляду в третейських судах (ст. 6 Закону), робимо висновок про те, що не всі спори, пов'язані із захистом екологічних прав, можуть вирішуватися третейським судом (наприклад, справи, однією із сторін в

²²³ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

²²⁴ Про Конституційний Суд України: закон України від 16.10.1996. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>

²²⁵ Про третейські суди: закон України від 11.05.2004. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1701-15>

яких є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа, інший суб'єкт під час здійснення ним владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень, державна установа чи організація, казенне підприємство справ; у спорах щодо нерухомого майна, включаючи земельні ділянки; справи, за результатами розгляду яких виконання рішення третейського суду потребуватиме вчинення відповідних дій органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами та іншими суб'єктами під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, у тому числі на виконання делегованих повноважень тощо).

Досліджуючи питання доступності правосуддя для захисту екологічних прав, важливим є визначення кола суб'єктів, наділених правом на звернення до суду. Чинне національне процесуальне законодавство визначає, що право звернутися до суду мають особи, чії права, свободи чи законні інтереси порушено, не визнано чи оспорено, а також органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, або державні чи суспільні інтереси у випадках, встановлених законом (ст. 3 ЦПК України, ст. 1 ГПК України, ст. 6 КАС України).

У цьому контексті варто звернути увагу та проаналізувати положення Оргуської конвенції²²⁶, яка наділяє громадськість «правом широкого доступу до правосуддя» (ст. 9 ч. 2 Конвенції). Адаптувавши дану норму до національного законодавства, це означає, що «для того, щоб мати право звернення до суду в розумінні Конвенції, не обов'язково доводити, що порушеними є майнові або особисті права саме заявника. Для цього достатньо бути громадською організацією, створеною за Законом України «Про об'єднання громадян», якщо серед напрямів діяльності в статуті такої організації записаний захист екологічних прав громадян»²²⁷. Більше того, у вітчизняній науковій літературі об-

²²⁶ Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля: ратифікована Законом України від 06.07.1999 р. [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_015.

²²⁷ Судовий захист екологічних прав громадян України: довідник для суддів / М. Краснова, Малишева Н., Шевчук П. [та ін.]. — Київ: КМ Академія, 2001. — С. 34.

ґрунтується позиція, що оскаржити дії державних органів, які порушують норми законодавства що стосується охорони навколишнього середовища мають право будь-які особи, які складають собою громадськість, а не лише особи, право яких порушено, та екологічні громадські організації за умов недоведеності порушення їхнього права, у разі, коли в результаті такого порушення має місце негативний вплив на довкілля; коли порушення правових норм призводить до того, що дії державних органів чи приватних осіб, щодо забезпечення екологічної безпеки чи охорони навколишнього природного середовища стають явно менш ефективними, з точки зору забезпечення екологічної безпеки та/чи охорони довкілля²²⁸.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, слід зазначити, що в умовах сьогодення проблема захисту екологічних прав громадян України залишається актуальною. Питання доступності правосуддя з питань захисту екологічних прав належним чином законодавчо не регламентовано, що створює проблеми реального захисту цих прав на практиці, і в кінцевому рахунку знижує ефективність реалізації екологічних прав.

Ірина Софінська

*канд. юрид. наук, кафедра конституційного права,
Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)*

ПАРТИСИПАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ У КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ І ЗДОРОВ'Я ДОВКІЛЛЯ

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок
з важливими науковими чи практичними завданнями**

Право людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля в Україні є невід'ємним та невідчужуваним, належить до особистих немайнових прав, передбачене у статті 50 (ч. 1) Конституції

---

²²⁸ Третяк Т.О. Правові питання доступу до правосуддя громадськості з питань, що стосуються охорони навколишнього середовища / Т.О. Третяк // Право і громадянське суспільство. — 2012. — № 1. — С. 75–81.